

10. Sait «Vikna». URL : <https://vikna.tv/istorii/interviu/intervyu-zahysnyka-mariupolya-yakyj-vyzhyv-u-terakti-v-olenivci/?fbclid=IwAR37aEcs2uMC6ChfExrECerNMAk1gdf2E4gh5P18HR7cE0erKLdR8KCv-js> [in Ukrainian].

Одержано редколегією 26.09.2023 р.

Прийнято до друку 15.11.2023 р.

DOI: 10.61655/2708-1249.5(13).2023.145-150

УДК 94(477)+093 «20»

Новосельський А.М.

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРЕЙСКУРАНТІВ ЯК ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ ДІЯЛЬНОСТІ БЕЛЬГІЙСЬКИХ СКЛЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ КОСТЯНТИНІВКИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Дослідження присвячено питанню інформаційного потенціалу прейскурантів як джерела з історії діяльності бельгійських скляних підприємств Костянтинівки кінця ХІХ – початку ХХ ст. Мета роботи – визначити структуру прейскурантів, проаналізувати зміст та сутність прейскурантів товариства Скляних заводів за чотири роки видання відомостей (фрагментарно 1909 і 1912 рр., повно 1913 і 1916 рр.). Наукова новизна роботи полягає в тому, що в сучасних загальних виданнях щодо діяльності бельгійських товариств різних галузей на території Катеринославської губернії, зокрема, й у межах сучасної Донецької області, прейскуранти скляних товариств не розглядалися і не були залучені як джерела вивчення історії промислового розвитку краю. У висновку прейскуранти бемського, матового, візерунчастого віконного скла та дзеркал товариства Скляних заводів надають цінний матеріал перш за все з питань виробничої та комерційної діяльності, оскільки детально представляють розрахунки вартості бемського віконного скла та широке коло відомостей стосовно номенклатури всієї скляної продукції власного підприємства.

Ключові слова: бельгійське скляне виробництво, прейскуранти, скляна продукція, віконне скло, дзеркальне скло.

У кінці ХІХ – на початку ХХ ст. серед найактивніших європейських інвесторів, які вкладали кошти у розвиток промисловості на півдні України, були бельгійці – піддані Королівства Бельгія, для яких одним із пріоритетних напрямів було виробництво скла. У Катеринославській губернії таким місцем скляного виробництва стала станція Костянтинівка Бахмутського повіту (сьогодні м. Костянтинівка, Донецької області), де з 1897 р. діяли скляний і пляшко-

вий заводи, що належали організованому в Бельгії акціонерному товариству «Скляних заводів на Дінці» (Societe des Verreries de Donetz), і з 1900 р. – дзеркальний, що належав анонімному товариству «Дзеркальних заводів на Півдні Росії» (Societe anonyme des Glaceries du midi de la Russie) [1, с. 6–7; 76–77] (надалі скорочено – товариство Скляних заводів і товариство Дзеркальних заводів). Цей комплекс підприємств бельгійського скляного виробництва не мав собі подібних в Україні.

У досліджуваній період, враховуючи загальні тенденції розвитку підприємств Європи та Російської імперії, бельгійські скляні товариства використовували у своїй комерційній діяльності преїскуранти. Преїскуранти – довідники цін на різні види і сорти товарів або на певні послуги. Що призначалися для потенційних клієнтів, як наголошувало товариство Скляних заводів, «преїскуранти та докладні кошториси на запит» [2, с. 6].

У дослідженні розглянуто питання інформаційного потенціалу преїскурантів як джерела з історії діяльності бельгійських скляних підприємств Костянтинівки кінця XIX – початку XX ст. У рамках цього дослідження передбачається також визначити їх структуру, зіставити, проаналізувати зміст та суть відомостей.

Це питання стало предметом дослідження вперше. У сучасних загальних виданнях щодо діяльності бельгійських товариств різних галузей на території Катеринославської, зокрема, й у межах сучасної Донецької області, преїскуранти скляних товариств не розглядалися, не були залучені [3; 4]. Частково зміст преїскурантів проаналізовано в контексті праці автора щодо історії скляного виробництва у Костянтинівці [1].

На сьогодні відомі преїскуранти товариства Скляних заводів чотирьох років видання [5; 6; 7: 8]. Про більш ранні видання, ніж 1909 р., відомості відсутні. Щодо останнього, є непряма згадка 1917 р. [9]. Доступні екземпляри збереглися не в повному вигляді, зокрема, фрагментарно 1909 і 1912 рр., достатньо повно 1913 і 1916 рр. Преїскуранти за змістом фактично уніфіковані, різняться по роках доповненнями, відповідно, – певною кількістю сторінок, тобто вмістом відомостей.

Загальний зміст відображає повна назва: Преїскурант бемського, матового, візерунчастого віконного скла та дзеркал. Широко представлені розрахунки вартості віконного скла. За основу взято таке: товщина одинарна, полуторна, подвійна; сорти від 1-го до 3-го; розряди від 1-го до 9-го; міра у вершках, листах і ящиках. Для зручності розрахунків була подана таблиця «Міра одного листа скла у перекладі на дюйми та міліметри» [7, с. 7; 8, с. 7], у якій також вказані окремі еталони, зокрема, «1 вершок = 1,75 дюйма = 44,45 міліметра».

Основу преїскурантів складали такі розрахунки. «Ціна бемського скла одинарної товщини, розмірами від 1-го до 9-го розряду включно» [7, с. 12;

8, с. 12] і «Ціна бемського скла полуторної товщини, розмірами від 10-го до 17-го розміру включно» [7, с. 27; 8, с. 28]. Ціна показана за один лист. Ціна скла подвійної товщини окремо не була розрахована, втім зазначалось, що подвійне цінується на одну третину дорожче. Після загальних назв, на окремих сторінках, були подані таблиці. Зокрема, «розрядів, розмірів, кількості листів у ящиках і ціна за лист скла одинарної товщини 1-го, 2-го та 3-го сортів» [7, с. 13; 8, с. 13]. «Ціна за лист полуторного скла розміром від 10-го до 17-го розміру включно», де були такі колонки, як міра у вершках, кількість листів у ящику, ціна за лист 1-го та 2-й сортів [7, с. 28; 8, с. 29]. Ціна вказувалась у рублях та копійках. Кожен з наступних преїскурантів скасовував попередній.

Окрему сторінку займала таблиця з цінами за ящик бемського скла (одинарної товщини) від 1-го до 3-го сорту [6, с. 8; 7, с. 8; 8, с. 8]. А також розцінка матового, матово-візерчастого, візерункового та гофреного скла [6, с. 9; 7, с. 9; 8, с. 9]. «Всі ці ціни без усіяких знижок».

Пропонувалось кольорове віконне скло різних кольорів: червоний, зелений, синій та інші; а також візерунчасті, власного вироблення [7, с. 39]. У преїскуранті за 1916 р. надрукована окрема таблиця «Преїскурант на кольорове скло одинарної товщини (ціни розуміються за ящик бемського укладання) [8, с. 42]. «Усі ціни розуміються нетто франко ст. Костянтинівка». Окремо наголошувалось, що зразки скла із зазначенням умов купівлі надсилалися на першу вимогу безкоштовно. Крім того, «у великому виборі» звичайне бемське візерунчасте і матово-візерчасте скло різноманітних красивих малюнків, виконані «кращою закордонною емаллю, що не змивається і не стирається» [7, с. 39].

Крім власне віконного скла, у преїскурантах містилися відомості щодо іншої скляної продукції. Так, зокрема, пропонувалось скло «Фото», яке використовується переважно заводами фотографічних пластин [7, с. 11; 8, с. 11]. «Пробуйте його для картин». Також легерні дзеркала [8, с. 27]. У преїскуранті 1916 р. з'являється скло зі спеціальним загартуванням, пряме і гнуче, для газово-калійних ліхтарів [8, с. 10].

Із преїскурантів можна дізнатись, що товариство, прийнявши від товариства Дзеркальних заводів виняткове право на продаж спеціального скла виробу Радомського заводу названого товариства, «пропонувало у великому виборі» його сорти скла [7, с. 40; 8, с. 44]. Про що товариство також повідомляло в рекламі [10]. Відомо, що завод в Радомі (Царство Польське) діяв з 1909 р. У справі ж збуту продукції дзеркального заводу у Костянтинівці товариство Дзеркальних заводів діяло відповідно до умов Дзеркального синдикату, приєднавшись до нього на відповідних умовах [1, с. 13]. Так, наприклад, влітку 1905 р. товариство через пресу сповіщало, що з питань продажу слід звертатись до Головної контори [11]. Щодо існування власних преїскурантів самого товариства, відомостей не виявлено.

Із преїскурантів можна дізнатися про зміну назви товариства: на 1909 р. – Донецьких скляних заводів, на 1912 р. – Донецьких скляних і хімічних заводів у Костянтинівці. На той час хімічне виробництво, яке раніше фактично було як допоміжне, увійшло до основної сфери діяльності. Крім назви, товариство мало власну фабричну марку «Два дзвони», назва і зображення якої були на заголовному листі. Також вказувались дати заснування товариства та початку його функціонування. Є адреса для листів і замовлень. Зокрема, це поштове відділення Дмитрівського селища, адреса для телеграм – Костянтинівка Скло. Є також відомості щодо представників з продажу, зокрема, адреси. Якщо на 1909 р. по різних містах, переважно губернських, їх налічувалось дев'ять, то на 1913 р. – 20.

Мали місце примітки з десяти пунктів, які стосувались різних сторін діяльності скляних підприємств [7, с. 6; 8, с. 6]. Так, зокрема, у другому пункті повідомлялось, що всі юридичні питання, які можуть виникнути з приводу виконання замовлень, підлягають розбору у судових установах селища Дмитрівського або губернського міста Катеринослава.

На початку всіх преїскурантів друкувались стислі відомості по кожному з підприємств (включаючи хімічний завод). Зокрема, щодо виробничої потужності, кількості робітників, асортименту. А також деякі додаткові відомості. Наприклад, всі без перевантаження, що дуже важливо для такої продукції, як скло та пляшки, товари вантажаться своїми робітниками прямо у вагони, доходять до станції призначення [6, с. 3]. «За ціною дуже доступні», пляшки «витримують пастерілізацію до 60 градусів».

Преїскурант 1916 р. найбільш повно розкриває асортимент пляшкового заводу. Так, крім різноманітних пляшок, вироблялись банки для варення, банки для елементів, аптекарські та матеріальні склянки, ізолятори, телеграфні та телефонні ролики, стаканчики для хімічних заводів, балони та ін. [8, с. 3]. Питанням залишається те, чому про цю скляну продукцію немає згадки у преїскуранті за 1913 р., хоча з інших джерел відомо, що принаймні більша частка зазначеної продукції вироблялась раніше. Так, наприклад, як мінімум з початку століття аптекарські склянки, а з 1910 р. – банки для варення, про що свідчить відповідна реклама у пресі [12].

Були подані відомості щодо значних досягнень та визнання: «Виробництва наші удостоїлися» сімох золотих медалей [6, с. 4]. На виставках у таких містах, як: Київ, Ростов-на-Дону (двічі), Казань, Санкт-Петербург, Катеринослав, Одеса. У 1913 р. додалась ще одна медаль із Києва. На обкладинках нанесені умовні зображення медалей.

Преїскуранти також містили відомості щодо власної залізниці. Зокрема, що всі заводи з'єднані рейковою гілкою, що належить товариству, на відстані близько трьох верст, керованої власним залізничним персоналом. Винятком

є прейскурант за 1916 р., де вже вказано близько десяти верст. Усі товари вантажились своїми робітниками прямо у вагони, що доходили до станції призначення без перевантаження, що було важливо для такого товару, як скло та пляшки.

Окремі сторінки займали види заводів. Максимум шість, як подано у прейскуранті 1916 р. На видових фотографіях можна побачити панорами підприємств, виробничі споруди тощо.

Отже, прейскуранти бемського, матового, візерунчастого віконного скла та дзеркал товариства Скляних заводів є цінними історичними джерелами з історії становлення і розвитку як товариства в цілому, так і його окремо взятих скляних підприємств. Насамперед, це стосується виробничої та комерційної діяльності.

Детально описані розрахунки вартості бемського віконного скла. Широке коло відомостей щодо номенклатури всієї скляної продукції власного підприємства. Окремо приділена увага продукції підприємства-партнера – товариства Дзеркальних заводів.

SUMMARY

The study is devoted to the informational potential of price lists as a source from the history of activity of the Belgian glass enterprises of Kostyantynivka in the late 19th and early 20th centuries. The purpose of the work is to determine the structure of the Society of Glass Factories' price lists and to analyze their content and essence (fragmentary 1909 and 1912, full 1913 and 1916). The scientific novelty of the work lies in the fact that in modern general publications on the activities of Belgian companies in various industries on the territory of Katerynoslav Province, in particular, and within the modern Donetsk Oblast, the price lists of glass companies were not considered and were not involved as sources for studying the history of the region's industrial development. The price lists of Bemsky, frosted, and patterned window glass and mirrors of the Society of Glass Plants provide valuable material, foremost on issues of production and commercial activity. They present in detail the calculations of the cost of Bemsky window glass and a wide range of information regarding the nomenclature of all glass products of their own enterprise.

Keywords: Belgian glass production, price lists, glass products, window glass, mirror glass.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Новосельський А. Скло Донеччини: історія скляного виробництва Костянтинівки. Ж.: Вид-во О. Євенок. 2020. 184 с.
2. *Горно-заводское дело*. 1916. № 36-37.
3. Лазебник В. Сталь у степу. Погляд з України. Дн.: Арт-прес. 2017. 240 с.

4. Пеетерс В. Сталь у степу. К. 2010. 104 с.
5. Прейскурант Общества Донецких стекольных заводов. М. 1909. (фрагментарно).
6. Прейскурант бемских, матовых и узорчатых оконных стёкол и зеркал. Об-ва Донецких и химических заводов в Константиновке. М. 1912. (фрагментарно).
7. Прейскурант бемских, матовых и узорчатых оконных стёкол и зеркал. Об-ва Донецких и химических заводов в Константиновке. М. 1913. 45 с.
8. Прейскурант бемских, матовых и узорчатых оконных стёкол и зеркал. Об-ва Донецких и химических заводов в Константиновке. М. 1916. 48 с.
9. *Промышленность и торговля Украины*. 12.02.1923. № 11.
10. *Зодчий*. 1910. № 4.
11. *Киевлянин*. 15.08.1905. № 224.
12. *Утро*. 27.03.1910. № 1001.

REFERENCES

1. Novoselskyi, A. (2020). *Sklo Donechchyny: istoriia sklianoho vyrobnytstva Kostiantynivky [Glass of Donetsk region: the history of Kostiantynivka glass production]*. Zhytomir: Vyd-vo O. Yevenok [in Ukrainian].
2. *Gorno-zavodskoe delo*, 36–37. 1916 [in Russian].
3. Lazebnyk, V. (2017). *Stal u stepu. Pohliad z Ukrainy [Steel in the steppe. A view from Ukraine]*. Dnipro: Art-pres [in Ukrainian].
4. Peeters, V. (2010). *Stal u stepu [Steel in the steppe]*. Kyiv [in Ukrainian].
5. *Preiskurant Obshchestva Donetskikh stekolnykh zavodov (fragmentarno) [Price list of the Society of Donetsk Glass Factories (fragmentarily)]*. (1909). Moskva [in Russian].
6. *Preiskurant bemsikh matovykh i uzorchatykh okonnykh stekol i zerkal Ob-va Donetskikh i khimicheskikh zavodov v Konstantinovke (fragmentarno) [Price list of bema, matte and patterned window glass and mirrors. Societies of Donetsk and chemical plants in Konstantinovka (fragmentarily)]*. (1912). Moskva [in Russian].
7. *Preiskurant bemsikh matovykh i uzorchatykh okonnykh stekol i zerkal Ob-va Donetskikh i khimicheskikh zavodov v Konstantinovke (fragmentarno) [Price list of bema, matte and patterned window glass and mirrors. Societies of Donetsk and chemical plants in Konstantinovka (fragmentarily)]*. (1913). Moskva [in Russian].
8. *Preiskurant bemsikh matovykh i uzorchatykh okonnykh stekol i zerkal Ob-va Donetskikh i khimicheskikh zavodov v Konstantinovke (fragmentarno) [Price list of bema, matte and patterned window glass and mirrors. Societies of Zodchii Moskva]* [in Russian].
9. *Promyshlennost i torgovlia Ukrainy, 11*. Dated 12.02.1923 [in Russian].
10. *Zodchii, 4*. 1910 [in Russian].
11. *Kievlianin, 224*. Dated 15.08.1905 [in Russian].
12. *Utro, 1001*. Dated 27.03.1910 [in Russian].

Одержано редколегією 26.10.2022 р.

Прийнято до друку 15.11.2023 р.